

Ірина БОЯРКО

ОПТИМІЗАЦІЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА

Проведено оцінку прийнятних діапазонів зміни показників структури балансу в розрізі агрегованих елементів активів і пасивів відповідно до встановлених у нормативних методиках граничних значень коефіцієнтів ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості.

Важливою складовою сучасного аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання є горизонтальний та вертикальний аналіз балансу. Однак, якщо стосовно оцінок динаміки окремих статей балансу і показників, розрахованих на їх основі, існують достатньо чіткі та обґрунтовані рекомендації, то в аналізі структури балансу вони фактично відсутні. При формуванні висновків за результатами вертикального аналізу, в оцінках співвідношень між окремими складовими активів і пасивів підприємства, як правило, звертаються до порівняння фактичних рівнів відповідних показників структури та координатії з середньогалузевими або середніми за досліджуваний період.

Методичні рекомендації, які розроблені міністерствами і відомствами України, містять нормативні значення для окремих показників фінансового стану підприємства. Як правило, це – показники ліквідності та платоспроможності, оскільки вони меншою мірою залежать від внутрішніх процесів функціонування підприємства, керованих його власною фінансовою політикою. Однак, нам вбачається, що з огляду на тісну взаємопов'язаність всіх активів та пасивів підприємства в адитивній моделі балансу, встановлення нормативних значень навіть для такого незначного кола відносних показників фінансового стану об'єктивно

створює граничні обмеження й щодо інших, за якими відсутні офіційно затвержені нормативи.

У цьому контексті важливим з практичної точки зору, на нашу думку, є завдання пошуку оптимальної структури балансу ліквідного, платоспроможного та фінансово стійкого підприємства, всі відносні показники оцінки балансу якого відповідають нормативним значенням.

Певні спроби такої оптимізації проводили російські науковці [2], але їхні висновки і рекомендації не можуть бути впроваджені в практику фінансового менеджменту українських підприємств через відмінність в формі балансового звіту та розбіжності в значеннях офіційних нормативів окремих коефіцієнтів. Вагомий внесок у розробку теоретичних і методичних засад аналізу фінансового стану підприємств, на яких до певної міри базується це дослідження, внесли вчені-економісти: М. Білик, Н. Деева, Г. Крамаренко, В. Подольська, Ю. Цал-Цалко, І. Шеремета, С. Шкарабан та ін. [1; 3; 5; 7–9].

Метою цього дослідження є визначення оптимальної структури балансу відповідно до діючих в Україні стандартів бухгалтерського обліку та методичних рекомендацій з аналізу фінансового стану підприємств.

Вихідна ідея процедури оптимізації балансу – погляд на всі відносні показники через призму оцінки ліквідності, тобто вираження алгоритмів їх розрахунку за допомогою результатів групування активів за ступенем ліквідності, а пасивів – за строками погашення (утворення). Як відомо, при цьому активи і пасиви поділяються на чотири групи, характеристика яких подана в табл. 1.

У процесі оптимізації структури балансу спиратимемося на нормативи показників, представлені в методичних розробках Міністерства фінансів та Міністерства економіки України [4; 6], загальний перелік яких та алгоритм розрахунку показані в табл. 2.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує обсяг грошових коштів та поточних фінансових інвестицій у розрахунку на 1 грн. поточних зобов'язань і його нормативне значення повинно коливатись в межах 0,1–0,2, що математично можна записати так:

$$0,1 < \frac{A_1}{\Pi_1 + \Pi_2} < 0,2. \quad (1)$$

Відповідно, якщо виразити поточні зобов'язання через обсяг найбільш ліквідних активів, отримаємо:

$$5A_1 < \Pi_1 + \Pi_2 < 10A_1. \quad (2)$$

Таким чином, у нормально працюючого підприємства поточні зобов'язання в 5–10

разів перевищують суму вкладень у поточні фінансові інвестиції та грошові кошти.

В Методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства [4] наведено нормативні значення для коефіцієнтів поточної ліквідності та покриття, які відповідно до порядку їхнього обчислення різняться лише на обсяг витрат майбутніх періодів у розрахунку на 1 грн. поточних зобов'язань. Спробуємо знайти нормативне обмеження щодо обсягів витрат майбутніх періодів із відповідної системи нерівностей:

$$\begin{cases} \frac{O A + BМП}{\Pi_3} \geq 1,5 \\ \frac{O A}{\Pi_3} > 1 \end{cases}, \quad \text{тобто} \quad \begin{cases} \frac{A_1 + A_2 + A_3}{\Pi_1 + \Pi_2} \geq 1,5 \\ \frac{A_1 + A_2 + A_3 - BМП}{\Pi_1 + \Pi_2} > 1, \end{cases}$$

$$\text{звідки: } \frac{BМП}{\Pi_1 + \Pi_2} \geq 0,5 \quad (3)$$

З урахуванням визначених вище обмежень щодо обсягів поточних зобов'язань (2) отримаємо:

$$2,5A_1 \leq BМП \leq 5A_1. \quad (4)$$

Тобто, відповідно до встановлених граничних значень коефіцієнтів ліквідності витрати майбутніх періодів на підприємстві не повинні перевищувати обсяг найбільш ліквідних активів у понад 5 разів.

Таблиця 1

Агрегування балансу в оцінках ліквідності

Назва групи	Склад
A ₁ – найбільш ліквідні активи	Грошові кошти (рядки 230, 240 форми 1) Поточні фінансові інвестиції (рядок 220 форми 1)
A ₂ – активи високої ліквідності	Поточна дебіторська заборгованість (рядки 150, 160, 170–210 форми 1)
A ₃ – активи низької ліквідності	Запаси і витрати (рядки 100–140, 270 форми 1)
A ₄ – активи, що важко реалізуються	Необоротні активи (рядок 080 форми 1)
Π ₁ – найбільш термінові пасиви	Кредиторська заборгованість (рядок 530 форми 1)
Π ₂ – короткострокові пасиви	Поточні зобов'язання, крім найбільш термінових пасивів
Π ₃ – довгострокові пасиви	Довгострокові зобов'язання (рядок 480 форми 1)
Π ₄ – постійні пасиви	Власний та притриманий до нього капітал (рядки 380, 430, 630 форми 1)

ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Таблиця 2

Показники фінансового стану підприємства, для яких встановлено нормативні значення згідно з офіційними вітчизняними методиками

Назва показника	Порядок розрахунку	Нормативне значення
Методика Міністерства економіки України [4]		
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності	$\frac{O A + ВМП}{П З}$	≥ 1,5
Коефіцієнт покриття	$\frac{O A}{П З}$	> 1
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	$\frac{Г К + ПФІ}{П З}$	0,1–0,2
Власні оборотні активи (ВОА)	$В К - Н А$	> 0
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів, %	$\frac{ВОА \times 100}{З}$	> 50 %
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	$\frac{В К + ЗНВП + ДМП - Н А}{O A}$	≥ 0,1
Коефіцієнт фінансової автономії	$\frac{В К}{Б}$	≥ 0,5
Методика Міністерства фінансів України [6]		
Коефіцієнт покриття	$\frac{O A}{П З}$	> 1
Коефіцієнт швидкої ліквідності	$\frac{O A - З}{П З}$	0,6–0,8
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$\frac{Г К + ПФІ}{П З}$	> 0
Чистий оборотний капітал, тис. грн.	$O A - П З$	> 0
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	$\frac{В К}{Б}$	> 0,5
Коефіцієнт фінансування	$\frac{ЗНВП + Д З + П З + ДМП}{В К}$	< 1
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	$\frac{O A - П З}{O A}$	> 0,1
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$\frac{O A - П З}{В К}$	> 0

Умовні позначення: Б – валюта балансу, Н А – необоротні активи, О А – оборотні активи, ВМП – витрати майбутніх періодів, З – запаси, Г К – грошові кошти та їх еквіваленти, ПФІ – поточні фінансові інвестиції, В К – власний капітал, ЗНВП – забезпечення наступних витрат і платежів, Д З – довгострокові зобов'язання, П З – поточні зобов'язання, ДМП – доходи майбутніх періодів.

Представлені в Положенні про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [6], граничні значення коефіцієнта швидкої ліквідності дозволяють сформулювати таку нерівність:

$$0,6 < \frac{A_1 + A_2 + ВМП}{\Pi_1 + \Pi_2} < 0,8. \quad (5)$$

Враховуючи, що згідно з нерівністю (3) $\frac{ВМП}{\Pi_1 + \Pi_2} \leq 0,5$, отримаємо наступне співвідношення:

$$0,1 < \frac{A_1 + A_2}{\Pi_1 + \Pi_2} < 0,3, \quad (6)$$

а з урахуванням граничних обмежень для коефіцієнта абсолютної ліквідності, відображених у нерівності (1):

$$0 \leq \frac{A_2}{\Pi_1 + \Pi_2} < 0,1. \quad (7)$$

Звідки отримаємо, що:

$$0 \leq A_2 < 0,1 \cdot (\Pi_1 + \Pi_2), \quad (8)$$

або з урахуванням нерівності (2):

$$0 \leq A_2 < A_1. \quad (9)$$

Тобто, згідно з прийнятими в Україні граничними рівнями показників ліквідності активи високої ліквідності (поточна дебіторська заборгованість) у підприємства не можуть перевищувати обсяг грошових коштів і поточних фінансових інвестицій.

Із системи нерівностей (1), (7) та нормативного обмеження щодо коефіцієнта поточної ліквідності знайдемо граничний діапазон для формування обсягу запасів і витрат:

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{A_1 + A_2 + A_3}{\Pi_1 + \Pi_2} \geq 1,5 \\ 0,1 < \frac{A_1}{\Pi_1 + \Pi_2} < 0,2 \\ 0 \leq \frac{A_2}{\Pi_1 + \Pi_2} < 0,1 \end{array} \right., \text{ звідки: } 1,2 \leq \frac{A_3}{\Pi_1 + \Pi_2} \leq 1,4$$

$$\text{або: } 1,2 \cdot (\Pi_1 + \Pi_2) \leq A_3 \leq 1,4(\Pi_1 + \Pi_2) \quad (10)$$

З урахуванням нерівності (2) отримаємо:

$$6A_1 \leq A_3 \leq 14A_1. \quad (11)$$

Тобто активи низької ліквідності у нормально функціонуючого підприємства можуть перевищувати найбільш ліквідні лише в 6–14 разів. При цьому, враховуючи встановлені нами граничні обмеження для обсягу витрат майбутніх періодів згідно з нерівністю (4), отримаємо:

$$3,5A_1 \leq 3 \leq 9A_1. \quad (12)$$

Отже, запаси підприємства мають перевищувати грошові кошти і поточні фінансові інвестиції не більше ніж в 3,5–9 разів.

Узагальнення отриманих оцінок щодо нормативних значень обсягів активів 2-ої та 3-ої груп, наведених у нерівностях (9) і (11), дозволяє стверджувати, що загальна сума оборотних активів підприємства з урахуванням прирівняних до них витрат майбутніх періодів має перевищувати найбільш ліквідні активи в 7–16 разів, тобто:

$$7A_1 \leq A_1 + A_2 + A_3 < 16A_1, \quad (13)$$

а, в свою чергу, з огляду на нерівність (4) обсяг оборотних активів без витрат майбутніх періодів у нормально працюючого підприємства має від 4,5 до 11 разів переважати обсяги вкладень в грошові кошти та поточні фінансові інвестиції:

$$4,5A_1 \leq A_1 + A_2 + A_3 - ВМП \leq 11A_1. \quad (14)$$

Спираючись на нормативне значення коефіцієнта забезпечення власними засобами, можемо знайти бажані межі варіювання власних оборотних активів підприємства:

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{\Pi_4 - A_4}{A_1 + A_2 + A_3 - ВМП} \geq 0,1 \\ 4,5A_1 \leq A_1 + A_2 + A_3 - ВМП < 11A_1, \end{array} \right.$$

$$\text{звідки: } 0,45A_1 \leq \Pi_4 - A_4 \leq 1,1A_1. \quad (15)$$

Безпосередньо виразити через обсяг найбільш ліквідних активів необхідний об-

сяг постійних джерел фінансування і необоротних активів досить складно. З цією метою спробуємо виразити обсяги прирівняних до власного капіталу джерел фінансування через обсяги постійних пасивів та найбільш ліквідних активів. Для цього скористаємося нормативним значенням коефіцієнта фінансової автономії та отриманим діапазоном зміни обсягів оборотних активів:

$$\begin{cases} \frac{П_4 - ДМП - ЗНВП}{П_1 + П_2 + П_3 + П_4} \geq 0,5 \\ 7A_1 + П_4 \leq П_1 + П_2 + П_3 + П_4 < 16A_1 + П_4, \end{cases}$$

звідки:
$$\begin{cases} 0,5 \cdot (7A_1 + П_4) \leq П_4 - ДМП - ЗНВП \leq \\ \leq 0,5 \cdot (16A_1 + П_4) \end{cases},$$

$$0,5П_4 - 3,5A_1 \leq ДМП + ЗНВП \leq 0,5П_4 - 8A_1. \quad (16)$$

З огляду на те, що обсяги доходів майбутніх періодів та забезпечень майбутніх витрат і платежів не можуть бути від'ємною величиною, отримаємо з нерівності (16) похідну систему обмежень:

$$\begin{cases} 0,5П_4 - 3,5A_1 \geq 0 \\ 0,5П_4 - 8A_1 \geq 0 \end{cases}, \text{ звідки: } П_4 \geq 16A_1. \quad (17)$$

Таким чином, ми отримали мінімальний необхідний обсяг постійних пасивів, виражений через обсяг наявних залишків грошових коштів і поточних фінансових інвестицій. Це обмеження накладене на нерівність (15) дозволяє знайти граничні значення для обсягів необоротних активів підприємства:

$$\begin{cases} П_4 \geq 16A_1 \\ 0,45A_1 \leq П_4 - A_4 \leq 1,1A_1, \end{cases}$$

звідки:
$$1,4,9A_1 \leq A_4 \leq 15,55A_1. \quad (18)$$

Узагальнюючи отримані обмеження обсягів активів, згрупованих за ознакою ліквідності, маємо змогу виразити валюту балансу у найбільш ліквідних активах:

$$\begin{cases} 0 \leq A_2 < A_1 \\ 6A_1 < A_3 \leq 14A_1 \\ 14,9A_1 \leq A_4 \leq 15,55A_1 \end{cases}, \text{ звідки:}$$

$$21,9A_1 \leq A_1 + A_2 + A_3 + A_4 \leq 31,55A_1. \quad (19)$$

Ця нерівність дозволяє визначити необхідний обсяг довгострокових джерел для нормального функціонування підприємства:

$$\begin{cases} 21,9A_1 \leq П_1 + П_2 + П_3 + П_4 \leq 31,55A_1 \\ 5A_1 < П_1 + П_2 \leq 10A_1 \end{cases},$$

звідки:

$$16,9A_1 \leq П_3 + П_4 \leq 21,55A_1. \quad (20)$$

Тобто сукупний обсяг довгострокових та постійних пасивів на підприємстві має дорівнювати величині, яка в 16,9–21,55 разів перевищує обсяги найбільш ліквідних активів.

Наведені розрахунки дають змогу визначити нормативні значення питомої ваги окремих складових активів і пасивів в балансі, який повністю задовольняє встановлені вимоги щодо необхідного рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. Як видно з табл. 3, зниження нормативів ліквідності призводить до формування "важкої" структури балансу, а зменшення вимог щодо рівня власного і прирівняного до нього капіталу призводять до нарощення частки довгострокових зобов'язань. При цьому встановлені в офіційно затверджених методиках мінімально допустимі значення коефіцієнтів ліквідності припускають визнання нормально функціонуючими підприємства з відсутнім чистим оборотним капіталом, оскільки для нижньої межі нормативів поточні зобов'язання можуть на 50% від обсягу найбільш ліквідних активів перевищувати величину оборотних активів.

Проведемо оцінку балансу ВАТ "Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе" на предмет його відповідності умовам оптимальності за критерієм

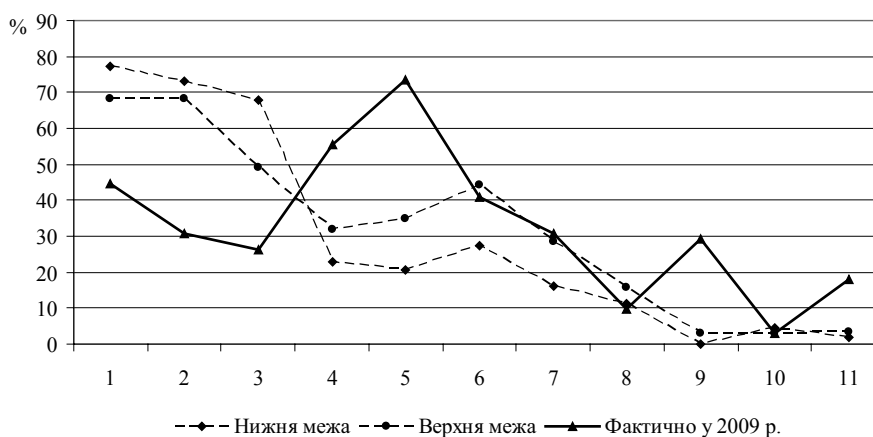
Таблиця 3

Нормативи оптимальної структури агрегованого балансу

Показник	За нижньою межею граничних значень		За верхньою межею граничних значень	
	Оцінка в обсягах A_1	Питома вага, %	Оцінка в обсягах A_1	Питома вага, %
Валюта балансу	21,9 A_1	100,00	31,55 A_1	100,00
Постійні та довгострокові пасиви	16,9 A_1	77,17	21,55 A_1	68,30
З них: Постійні пасиви	16 A_1	73,06	21,55 A_1	68,30
Поточні зобов'язання	5 A_1	22,83	10 A_1	31,70
Необоротні активи	14,9 A_1	68,04	15,55 A_1	49,29
Оборотні активи	4,5 A_1	20,55	11 A_1	34,87
Запаси і витрати	6 A_1	27,40	14 A_1	44,37
З них: Запаси	3,5 A_1	15,98	9 A_1	28,53
Витрати майбутніх періодів	2,5 A_1	11,42	5 A_1	15,85
Поточна дебіторська заборгованість	0	0,00	A_1	3,17
Грошові кошти та поточні фінансові інвестиції	A_1	4,57	A_1	3,17
Власні оборотні активи (робочий капітал)	0,45 A_1	2,05	1,1 A_1	3,49

ліквідності і платоспроможності. На рис. 1 наочно відображено характер відхилень показників, що характеризують структуру се-

редньорічного балансу ВАТ "Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе" за 2009 р., від розрахованих нами нормативних граничних значень. У

Умовні позначення:

1 – Постійні та довгострокові пасиви	6 – Запаси і витрати
2 – Постійні пасиви	7 – Запаси
3 – Необоротні активи	8 – Витрати майбутніх періодів
4 – Поточні зобов'язання	9 – Поточна дебіторська заборгованість
5 – Оборотні активи	10 – Грошові кошти та поточні фінансові інвестиції
	11 – Власні оборотні активи (робочий капітал)

Рис. 1. Оцінка відповідності структури балансу ВАТ "Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе" вимогам платоспроможності у 2009 р.

досліджуваного підприємства сформовано надлишкові обсяги оборотних активів. Їх фактичний рівень в структурі валюти балансу становить 73,63%, що в 2,11 рази перевищує граничний максимум, при якому забезпечення високої ліквідності і поточної платоспроможності підприємства не порушує якість фінансового стану підприємства за іншими напрямками його оцінювання.

При цьому необхідно зауважити, що висока питома вага оборотних активів підприємства забезпечується винятково за рахунок накопичення поточної дебіторської заборгованості, фактичний рівень якої в структурі балансу становить 29,26%, хоча в ідеалі він не повинен перевищувати 3,17%. В свою чергу, частки таких складових оборотних активів, як запаси і витрати; грошові кошти та їх еквіваленти; витрати майбутніх періодів знаходяться в межах, що відповідають нормативним вимогам сталої платоспроможності.

Привертає увагу та обставина, що надмірне накопичення оборотних активів підприємства супроводжується домінуванням частки поточних зобов'язань у структурі джерел фінансування його діяльності. Вона на 23,83% перевищує максимально допустиму межу, визначену нами на основі нормативних значень системи показників оцінки фінансового стану підприємств в Україні. Однак це надмірне залучення короткострокових джерел фінансування не призводить до поточної неплатоспроможності підприємства, оскільки компенсується надлишковими обсягами оборотних активів.

Зауважимо, що ступінь відхилення питомих ваг оборотних активів від нормативної межі значно вищий за той, який необхідний для покриття понаднормативних обсягів поточних зобов'язань. З цієї причини частка, яку займає робочий капітал підприємства в загальному обсязі джерел фінансування, також є вищою, ніж максимальна гранична межа для неї. При максимумі в 3,49% вона

становить 18,10%. Таке порушення нормативних пропорцій у бік нарощення короткострокових складових активів та пасивів балансу призводить до забезпечення поточної ліквідності і платоспроможності балансу за рахунок підриву його фінансової стійкості, тобто довгострокової фінансової рівноваги, стабільності розвитку та перспективної платоспроможності. Доказом цього є не досягнення підприємством мінімально необхідних значень питомих ваг постійних пасивів (власного капіталу) та капіталізованого капіталу (власних, прирівняних до них та довгострокових джерел) у структурі валюти балансу, що виявляється у незадовільних показниках його фінансової незалежності та стійкості.

Виявлені недоліки в управлінні ліквідністю та платоспроможністю підприємства відображені на рис. 2, на якому показані виражені у відсотках відхилення фактичних обсягів активів і пасивів балансу від їхніх оптимальних значень. З огляду на те, що розроблені нами рекомендації щодо оптимальної структури платоспроможного підприємства мають характер діапазону припустимих значень частки окремих складових активу та пасиву, нормальним є позитивне або нульове відхилення від нижньої межі при нульовому або від'ємному значенні відхилення від верхньої межі, що за обсягами не перевищують різницю між верхньою та нижньою межами. Як видно з рис. 2, цю вимогу задовольняє лише стан витрат майбутніх періодів досліджуваного підприємства. Найбільш вагомі диспропорції спостерігаються за робочим капіталом, відповідно його складовими – оборотними активами, насамперед, дебіторською заборгованістю та поточними зобов'язаннями.

Таким чином, для забезпечення платоспроможності не тільки в короткостроковій, а й у довгостроковій перспективі керівни-

ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

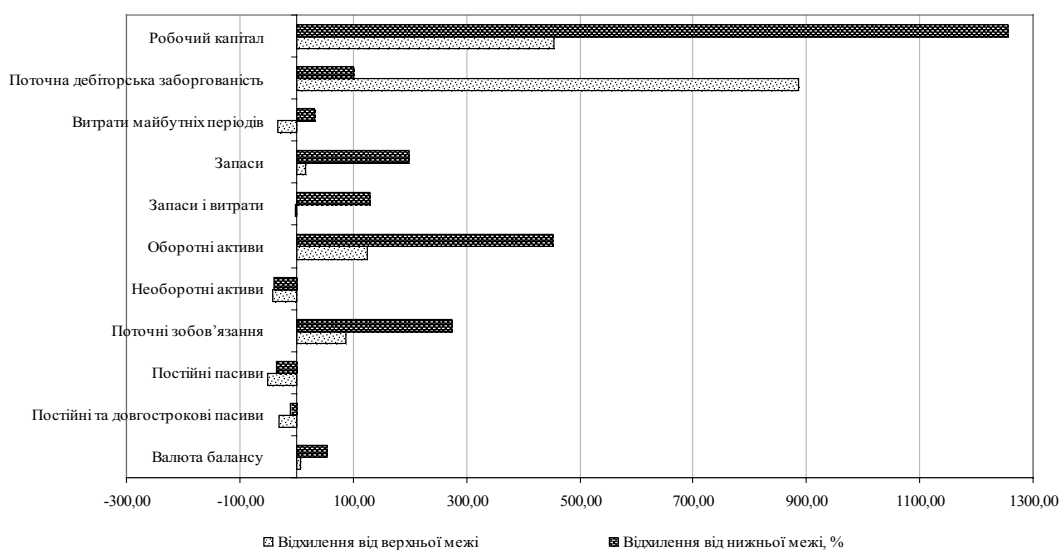

Рис. 2. Оцінка відхилень фактичних обсягів активів і пасивів балансу досліджуваного підприємства від їх оптимального рівня

цтву ВАТ «Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе» необхідно вжити заходи щодо досягнення збалансованості пропорцій між ключовими елементами активів і пасивів. Насамперед, це стосується скорочення оборотних активів шляхом зменшення поточної дебіторської заборгованості, нарощення обсягів власного капіталу за рахунок підвищення прибутковості або додаткової емісії акцій.

Підтримуючи структуру агрегованого балансу в межах представлених нормативів, керівництво суб'єкта підприємництва завжди може бути впевненим в тому, що підприємство за результатами зовнішнього аналізу, проведеного його партнерами і контрагентами, є ліквідним, платоспроможним і фінансово стійким. Вихід за межі вказаних нормативних значень питомої ваги в валюті балансу будь-якого з елементів активів чи пасивів супроводжуватиметься зниженням якості фінансового стану принаймні за одним із вказаних напрямків його оцінювання. Таким чином, результати дослідження дають змогу фінансовим аналітикам робити обґрунтовані висновки щодо

позитивних, припустимих та негативних тенденцій у динаміці структури балансу лише за оцінкою наявних структурних зрушень і відхилень від нормативних граничних значень питомої ваги окремих статей активів і пасивів. Крім того, за допомогою запропонованої нами оптимальної структури балансу підприємства з'являється можливість встановлення нормативних граничних значень показників фінансового стану, розрахованих на основі даних балансового звіту, за якими вони відсутні в офіційно затверджених методиках.

Література

1. Деева Н. М., Дедіков О. І. *Фінансовий аналіз: Навч. посіб.* – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 326 с.
2. Кистерева Е. В. *Анализ финансовых коэффициентов – способ восприятия и оптимизации баланса // Финансовый менеджмент.* – 2008. – № 5. – С. 3–15.
3. Крамаренко Г. О., Чорна О. Є. *Фінансовий аналіз: Підручник.* – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.

4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0014665-06> – 29.01.2010. – Назва з екрану.
5. Подольська В. О., Яріш О. В. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
6. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Наказ Міністерства фінансів України, ФДМУ від 26.01.2001р. №49/121 [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0121-01> – 29.01.2010. – Назва з екрану.
7. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
8. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 568 с.
9. Шкарабан С. І., Спільник І. В., Шеремета М. Й. Фінансовий аналіз: Навчально-методичний комплекс дисципліни (для студентів напрямку підготовки “Фінанси і кредит”). – Тернопіль: “Економічна думка”, 2009. – 252 с.